

QARAQALPAQ TILINE AWDARILĠAN RUS LIRIKALIQ QOSIQLARI HÁQQINDA BIRER SÓZ

Ubayxanova Miywagúl

QMU magistranrtı,

Bazarbaeva Jamila

QMU magistranrtı

Qaraqalpaq tiline kórkem awdarmalanġan lirikalıq qosıq poeziya ıqlasbentlerinde estetikalıq zawıq oyatıw ushın, awdarma poetikalıq talaplarġa juwap beriwi, awdarılġan kórkem teksttiń mazmunı hám forması múmkinshiligi bolġanınsha original versiyalarındaǵıday saqlanġan halda jetkerilip beriliwi tiyis, sonda ġana awdarılıp atırġan shıǵarma óz qunın tabadı. Lirika – bul oġada quramalı, analizlenıwı qıyın, adamlarġa tiygizetuġın emocionallıq tásiri kúshli, sonıń menen birge olardıń eń názik sezimlerin túrkileytuġın janr ekenligi ádebiyatshılar tárepinen moyınlanġan. Onıń az izertlengen tamanları júdá kóp. Lirikadaǵı usınday obyektleriniń qatarına shayır sezimlerine tásir etiwshi náirse (повод) jatadı. [6:46] Al, awdarmada shayır sezimlerine tásir jasawshı nárseni (поводtı) ańlaw hám onı jetkerip beriw ańsat emes, onıń ushın joqarı estetikalıq talǵampazlıq talap etiledi.

Biz bul jumısımızda belgili shayırlar I.Yusupov hám J.Izbasqanov dóretiwshiligindegi olardıń ózgeshe bir talant qırları bolġan rus klassikleri shıǵarmaların kórkem awdarmalaw sheberligin gúzetemiz. Bul shayırlardıń hár biri ózleriniń basqalarġa uqsamaġan shayırlıq jolı menen qaraqalpaq poeziyasın tematikalıq hám janrlıq jaqtan rawajlandırıwǵa úles qosqanlıǵı belgili. Qaraqalpaq shayırları arasında óziniń shayırlıq stili, óz hawazı menen iz qaldırġan sóz zergeriniń biri – Ibrayım Yusupov boldı. Ásirese, onıń lirikası, sonday-aq awdarmaları qaraqalpaq poeziyasın tematikalıq, janrlıq hám kórkemlik jaqtan ádewir rawajlandırdı.

Al, shayır Jiyenbay Izbasqanov lirikalıq qosıqlarda portret hám peyzaj jasawdıń naǵız sheberi ekenligi oqıwshılar qáwimine keńnen belgili. Onıń dóretiwshiliginde ómirден alǵan tásirler, pák sezimler poetikalıq jaqtan ózgeshe poetikalıq usıllarda jırlandı.

Shayırlardıń bul jetiskenlikleri óz-ózinен bolǵan emes, olardıń ózinen aldınǵı sóz ustalarınıń kórkem awdarmadaǵı izlenislerin úyreniwı, olardan úlgi alıwı talant qırlarınıń joqarıǵa órlewıne túrtki bola aldı. I.Yusupovtıń awdarma islewdegi sheberligine «Ámiwdárya» jurnalında sın pikir bildirilgen ádebiyatshı G.Nuratdinova óz maqalasında shayır awdarmalarına pikir bildiriwde bir táreplemelikke jol qoyǵanlıǵın ańladıq. G.Nuratdinovanıń pikirinshe, qaraqalpaq awdarmashıları aldında Pushkin poeziyasın awdarıwda awdarıwdıń úsh procesin ámelge asırıw wazıypası turǵan. [2:53] G.Nuratdinova úsh procesiti tómendegishe:

1. Bir tilden ekinshi tilge

2. Belgili bir tariyxıy dáwirден, túp nusqa dóregen dáwirден ekinshi dáwirge yaǵniy túp nusqadan awdarılǵan dáwirler

3. Belgili bir mádeniy ortalıqtan ekinshi bir mádeniy ortalıqqa awdarıw,- dep belgileydi. - Menińshe, bul úsh awdarıwdı da birden hám tolıq ámelge asıra alǵan I.Yusupov boldı. Bul tosınnan bolǵan nárese emes, álbette, sebebi I.Yusupov poeziyasında gózzalıqtı Pushkin sıyaqlı túsiniw bar, [2:53]- dep jazadı ol..., hám pikirин dawam etedi, - Degen menen I.Yusupov tárepinen dóretilgen awdarmalardıń sapası bir qıylı emes, bázi bir awdarmalarda tolıq sapalı awdarılıw támiynlense, al geybir awdarmalarında qosıqtıń bir kupletlerinde ekinshisine salıstırǵanda kórkemlik jetispeydi,” [2:54]- dep “Moytumar” hám “Men sizdi súygen edim” qosıqların kórsetken.

Al, biziń pikirimizshe maqala avtorınıń bul awdarmadan tapqan kemshiligi orinsiz. Mısalda sınǵa alınǵan qosıq qatarları originalda hám I.Yusupov awdarmasında tómendegidey etip bayanlaǵan:

*Я вас любил: любовь ещё быть может,
В душе моей угасла не совсем. [7:79]*

Bul qatarlar:

Sizdi súygen edim, bálkim ele de,

Yadıma túskende ańsarım awar. [9:134]

G.Nuratdinova awdarma tuwralı: «Tıp nusqadağı “Я вас любил” degen sózler “Siz” dep awdarılğan. Bul óz gezeginde awdarmada lirik qaharmanıń ishki sezimleriniń anıq ashılmawına sebepshi bolıp tur. Sebebi, awdarmada rus lirikası menen qaraqalpaq lirikasınıń ayırmashılıqların esapqa almağan. Al, qaraqalpaq lirikasında lirik qaharman óz ashıǵına “Siz” dep aytpaydı. “Siz” sóziniń ornına qaraqalpaq muhabbet lirikasınıń ózek sózi bolğan “Sen” sózi qollanılǵanda, awdarma biraz tásirli shıqqan bolar edi.” [2:54]- dep jazadı.

Bizińshe, Shayır Ibrayım Yusupov bunday “kemshilikti” ańǵarmay qalıwı múmkin emes, sebebi ol Pushkin lirikalıq qaharmanınıń jan dúnyası menen ruwxıy sırlas. Ekinshi tárepten, awdarma jumıslardı qaraqalpaq xalqına, onıń dástúrlerine, psixologiyasına beyimlestirsek, onda sol xalıq wákiliniń stili, óz xalqınıń milliy koloriti, yaǵniy “rus qálbi, rus ruwxı” (русская душа) sáwlelenbey qaladı. Qosıqta qollanılǵan “Siz” sózi ashıq adamnıń óz súyiklisine bolǵan húrmetti, ayırıqsha dıqqattı, názik sezimdi, múlayimlikti de bildirip kelgen, al Ibrayım Yusupov shayırlıq, dilmashlıq mádeniyattı saqlap, sol qálpinde “Siz” dep ornlı qollanǵan. Demek, I.Yusupovtıń qosıqtaǵı poetikalıq sóz hám obraz mánisin durıs ańlaǵanı, jeke awdarmashı sıpatında da qosıqqa individ shayıır tárizinde qatnas jasaw kerekligin durıs sezingenligi ayqın kórinip turadı.

Sonday-aq, awdarma islew barısında Pushkinnen anıqlıq hám tujırımılıqtı úyrengen jáne bir qaraqalpaq shayıır sıpatında J.Izbaqanovtı atap ótsek boladı. Jaqsı shıǵarma teginlikte júzege kelmeydi, sonlıqtan belgili sınshı V.G.Belinskiy: “Ruwxlanıw yamasa jazıwǵa qushtarlıq birdeyine ońınan kele bermeydi, geyde jalǵan qushtarlıq jaramsız shıǵarmaǵa jol ashadı,”- degen edi.

Pushkinniń dúnyaǵa belgili bolǵan “Tárbiyashıma” («Няне») qosıǵı shayıır Jiyenbay Izbasqanov tárepien júdá jaqsı awdarma islengen, desek qátelesken bolmaymız. V.G.Belinskiy táriyplegenindey, jaqsı shıǵarmanı talantlı shayıır awdarǵanlıqtan, poetikalıq kórkemligi joqarı jaqsı awdarma dúnyaǵa kelgen. Qosıqtı

oqıp otırıp, onıń mazmunında Pushkinniń ómir jolındaǵı eń ulla insan Arina Rodionovaǵa bolǵan tasqın mehrin tereń lirizm, saǵınısh hám minnetdarshılıq usaǵan eń aǵla páziyletler jámlengenin kóremiz. Qosıqta **подруга** - sózin “hámdam” dep, **одна** degen sózdiń ornına «zarıǵıp janıń» sózleriniń de tawıp qollanılǵanı naǵız qosıqtıń mazasın berip turganday seziledi. Mısallar keltiremiz:

*Awır kúnlerimniń jekke hámdamı,
O, meniń súyikli kekse áziyım!
Dút toǵay tórinde zarıǵıp janıń,
Meni kópten beri kúteseń óziń. [4]*

*Подруга дней моих суровых,
Голубка дряхлая моя,
Одна в глуши лесов сосновых,
Давно, давно ты ждёшь меня. [7]*

Dante óziniń “Pir” degen traktatında kórkem awdarma, “Hámme biliwi tiyis, qosıqtı bir tilden ekinshi tilge awdarǵanda tamamlanǵan qosıqtıń muzikalıq tiykarı únlesiwın, hám gózzallıǵın buzbay awdarılıwı múmkin emes,” [3:136]- dep jazǵan edi. Eger, awdarmashı awdarmaǵa tek sózlik awdarma islese, onda ayılajaq pikir ulıwma durıslı bayanlanbaydı, pikirler shashırandı bolıp qaladı. Bunday awdarma, óz gezeginde awdarmashınıń jeke dóretiwshiligine de tásir etiwı tábiyiy. Sebebi, sózbe-sóz awdarma islegende gápler shubırmayına aylanıp, avtordıń tiykarǵı ayılajaq maqseti qalıp qoyadı. Yaǵniy, kórkemlik degennen ulıwma alıslap ketedi.

XX ásir qaraqalpaq ádebiyatında eń dáslepki awdarmashılar sıpatında Qazı Mawlik, Seyfulǵabiyt Májitov, Qasım Awezov, Nájim Dáwqaraev, Asan Begimov, Xojabek Seyitov, Jolmurza Aymurzaev, Bayniyaz Qayıpnazarov hám taǵı basqalardı atap ótiw orınlı.. Ásirese, S.Májitov rus tilin jetik bilgenligi sebepli rus ádebiyatındaǵı prozalıq shıǵarmalardı, sonıń ishinde kishi kólemdegi epikalıq shıǵarma bolǵan gúrrińlerdi sheber awdarma islegen. Sonday-aq, Asan Begimov tárepinen de bir qatar lirikalıq qosıqlar awdarma islengen, solardıń ishinde A.Pushkinniń “Gúl” («Цветок») qosıǵın sheber awdarma islegen:

*Umutilğanın kórdim kitap ishinde,
Iyisi joq, quwrap qalğan bir gúldi,
Shiyirin qıyal jandı biylep sol gezde,
Terbedi oy salıp biziń kewildi.
Qaysı jazda, qaysı manda óstińiz
Kóp boldı ma, aytıń sizdi kim úzgen?
Tanısbeken, qanday qolğa tústińiz
Kitaptıń ishine nege qoydı eken? [1:21]*

Túp nusqasında menen salıstıra otırıp, awdarmashı sıpatında A.Begimovtıń Pushkin poeziyasın túsinetuǵınlıǵın hám onı jaqsı jetkere alatuǵınlıǵın bayqadıq. Eń dáslepki awdarmalardıń biri bolıwına qaramastan, kórkem awdarmanıń talaplarına da ádewir dárejede juwap bere alǵan, formanıń hám mazmunıń teńligin de saqlay alǵan:

*Цветок засохший, безуханный,
Забывтый в книге вижу я;
И вот уже мечтою странной
Душа исполнилась моя.
Где цвел? Когда? Какой весной?
И долго ль цвел? И сорван кем,
Чужой, знакомой ли рукою?
И положен сюда зачем?*

Eń dáslepki awdarmalar, álbette, kemshiliksiz bolmadı, ásirese, poeziyalıq shıǵarmalar sáti awdarma islenbedi. Mısalı, shayır B.Qayıpnazarov awdarmalaǵan “Házlik” qosıǵın («Наслаждение») tallaytuǵın bolsaq, qosıqtıń atamasınıń ózi qáte awdarma islegen, sonday-aq, mazmun jaǵınan da kórkem awdarmanıń talaplarına juwap bere almaǵan, sonday-aq awdarmadaǵı qatarlar ápiwayı jay gápke uqsap qalǵan, inversiya sezilmeydi:

*Ómirdiń jańa ashılǵan gúlleri,
Kewilsiz, bendelik penen soladı,
Bilinbey joyılıp jaslıq kúnleri,
Onıń izi qapalıqtan toladı.
Es-tússiz tuwılǵan máhálden baslap,
Jetkenimshe jigitshilik waqtıma,
Házliklerdi men bilmedim jaqsılap,
Júrekte dárt, kelmedi úmit -baxtıma. [1:30-31]*

Al túp nusqada:

*В неволе скучной увядает
Едва развитый жизни цвет,
Украдкой младость отлетает,
И след ее- печали след.
С минут безчувственных рожденья
До нежных юношества лет,
Я все не знаю наслажденья,
И счастья в томном сердце нет.*

Qálegen shıǵarma awdarma islene bermeydi. Sebebi, onıń kórkemlik dárejesi anaǵurlım dárejede joqarı hám sapalı bolıwı tiyis. Túp nusqada dóretilgen hám kórkem shıǵarma sıpatında tán alınǵan shıǵarma – ol óz ómirin, jasawdı dawam etedi, al awdarma islengennen soń bolsa, jáne bir ómirge, álemge tanıladı. Belgili bashkir shayırı Mustay Kárimniń sózleri menen aytqanda: “Kórkem shıǵarmanı awdarma isleniwge mútájlik sezilgen eken, demek shıǵarma ómirin dawam etpekte.” [8:3].

Awdarma islewdiń eń tiykarǵı qıyınshılıqlarınıń biri – bul, kópshilikke tanıs bolǵan qosıqlardı awdarma islew bolıp tabıladı. Nege degende, olardıń kórkemlik dárejesi, forma hám mazmunı oqıwshıǵa tanıs bolǵanlıqtan awdarmaǵa da belgili dárejede sin pikir bildire aladı. Mısalı, M.Yu.Lermontovtıń “Jelqom” (“Папыс”) qosıǵın kópshilik yadqa biledi. J.Izbasqanov juwapkershilikti tereń seziniw qosıqtı joqarı poetikalıq talam menen awdarǵan:

*Dumanlasqan jasil teñizde,
Jalgız jelqom zárre jaltıldar,
Ġayrı elden ol neni izler?
Tuwǵan elge ol ne qaldırar? [4:244]*

*Белеет парус одинокой
В тумане моря голубом!..
Что ищет он в стране далекой?
Что кинул он в краю родном?.. [5:58]*

Qosıqtı oqıw bir pát penen, heshqanday qıyınshılıqsız ámelge asadı. Sonlıqtan da, onı yadlaw oǵada ańsat. Sebebi, M.Lermontovtıń “Parus”ı J.Izbasqanovtıń “Jelqom”ına aylanıp úlgergen. Bul nárse talantlı shayır Jiyeńbay Izbasqanov kórkem awdarmanıń da óz jolına iye sheberleriniń biri ekenliginen gúwalıq beredi.

Házirgi qaraqalpaq poeziyası hám kórkem awdarması rawajlanıwdıń ózine tán jolına iye bolmaqta. Shayırlardıń hám awdarmashılardıń mazmun hám forma salasında alıp barǵan izlenisleri óziniń unamlı nátiyjelerin berip atır. Belgili rus klassikleri poeziyasınıń qaraqalpaq shayırları tárepinen kórkem awdarmalanıp olardıń járiyalanıp barılıwı qaraqalpaq ádebiyatınıń rawajlanıwına unamlı úles bolıp qosılıp bara beredi.

Paydalanılǵan ádebiyatlar

1. А.С.Пушкин. қосықлар хэм поэмалар. Нөкис, «Қарақалпақстан», 1985.
2. Г.Нуратдинова. «Әмиўдәрья» журналы 9-сан,
3. Фёдоров А. Основы общей теории перевода. «Филология три». М. 2002.
4. Избасқанов Ж. Ақ қуслар. “Қарақалпақстан”. Н-2015
5. Лермонтов М. Избранные сочинения в 2 томах. «Букинистическое издание». 1959.
6. Оразымбетов Қ. Таңламалы шығармалары. “Қарақалпақстан”. Н-2019.
7. Пушкин А. Избранные сочинения. «Академия», 1990.
8. Рзаева Р К. художественный перевод обогащение культур. «Қарақалпақ әдебияты» газетасы, 2019-жыл,1-сан
9. Юсупов И. А.С.Пушкин хэм қосықлар. Н. “Қарақалпақстан”. 1985.